

Емануел Сведенборг и учението за съответствията – езотеричен идеен комплекс и поетика

Вера Ганчева

„По-висшият опит се отнася към
природата както човешкият разум
към практическия живот.“

Йохан Волфганг Гьоте
Из „Към морфологията“ (1822)

Античната философия е била и начин на живот, и интелектуален метод, предпоставяйки *тройственост* на съществуването (физическо, умствено, духовно), напълно подчинена на рационалността. Необходимостта от нея и ползата от стремежа към придобиването на познание са и за Емануел Сведенборг (1688–1772), шведски учен, теософ, писател, възпитал идеите и критериите на своята епоха, на Просвещението, от първостепенно значение за развитието на мощен уравниващ ум, способен да гласне света напред и да ускори еволюцията на рационалната природа, нейния ход на по-бавен процес, протичащ според нормите и условията на общоприетото за естествено. Затова надали е случайно, че сред неговите предпочитани събеседници в *отвъдното* са Аристотел и Готфрид Вилхелм Лайбниц (1646–1716), подобно на които и той изхожда от видимото и познатото, за да си представи невидимото и непознатото, за да проникне в тях и да ги пресъздаде като философска конструкция, здраво основана върху логиката. „Изглежда тъй, сякаш простото е по-малко свършено от сложното, но простото, от което е произлязло сложното, е свършено“, посочва Сведенборг в своя труд *Sapientia angelica de divina providentia* – „Ангелската мъдрост относно божия промисъл“ (1764).¹ Подобно емблемно обобщение на неговите натурфилософски и религиозни търсения звучи съвсем приемливо и в началото на

---

¹ Тук и навсякъде в настоящия текст заглавията на Сведенборговите трудове са дадени най-напред на латински, т.е. на езика, на който са написани почти всички от тях, а след това на български с възможно най-точно придържане към превода им на шведски, нерядко преднамерено опростен. В такава форма обаче те фигурират в библиографските данни за книгите им, а техният превод на шведски и на английски се счита за нормативен от сведенборговедите.

XX век, когато Аугуст Стриндберг (1849–1912) го избира за мото на своята книга „Религиозен ренесанс“ (1911), и в наши дни, а би могло да е формулирано още от Аристотел, да речем, с когото го родее внушаваната като съвсем постижима реалност „безграничност на знанието“ по израза на друг почитател на шведския мислител – американският философ Ралф Уолдо Емерсън (1803–1882).²

Както впрочем и с Лайбниц, когото Фридрих II Велики (1712–1786) провъзгласил за „човек-академия“ – един от тримата големи метафизичи, наричани обикновено рационалисти, наред с Ръоне Декарт (1596–1650) и Барух Спиноза (1632–1677). Той е особено ярък представител на интелектуалния елит в Европа от края на XVII век, който разгръща своите теоретични съждения за света, живота и човека в пресечната точка на старата теология с новото природознание. Обхватът на интересите на Лайбниц, на ерудицията му в областта на философията, математиката, физиката и богословието, на правото и дипломацията, на историята и политиката, е характерно впечатляващ и с конкретното си покритие в неговите съчинения, повечето наситени с полемичност. Подобно на Аристотел и Сведенборг, с които го обединява стремежът да съчетае и развие ценното в различните (и противоречиви) гледища за битието и познанието, той генерира нови идеи във всички сфери на съвременната му наука. Особено сериозно се е занимавал с причинно-следствените връзки в универсален план, които разглеждал в тяхната роля на своеобразна „механика“ за процесите в природата, схващана в максимален формат, а и в качеството им на неразривни вериги от фактори и ефекти, споени в прякото си взаимодействие, но най-вече като многосъставност от „елементите на нещата“, от отделни *монади* или „духовни атоми“³, вкупом представляващи всемира. Нееднакви и „живи огледала“ на света, образи на

---

² В студията „*Мистикът*“ от книгата му *Representative men*, „Представителни хора“ (1850), преведена и на български. В нея Сведенборг фигурира на второ място като една от най-забележителните личности на човечеството наред с Платон, Монтен, Шекспир, Наполеон и Гьоте (подредбата е на Емерсън).

³ Лайбниц е убеден, че „съставното“ многообразие в „сътворения свят“ може да бъде обяснено само ако се допусне, че то се образува от връзката на безкрайно множество различни една от друга „прости“ субстанции, които нарича *монади* (от гр. *monas* – единица). Душата на човека е според него монада, а тялото – комплекс от такива... Философските си възгледи Лайбниц излага в съчиненията „*Монадологията*“ (1714), „*Теодицеята*“ (1710), „*Нови опити върху човешкия разум*“ (изд. посмъртно в 1734) и др.

„Най-висшето, което сме получили от Бога и природата, е животът – пише Гьоте – кръговото движение на монадите около себе си, което не познава ни отдих, ни покой: нагонът да запазим и полагаме грижи за живота, ни е вроден дълбоко, но своеобразието му остава за нас и за другите тайна.“ (В „*Към морфологията*“, 1822, с. 358 на т. 8 от **Й. В. Гьоте**, „*Избрани творби*“, София, 1983. Превод от немски Стефан Станчев).

Интересно е гледището за монадите на теософа **Даниил Андреев** (1906–1959), „руският Сведенборг“, изразено в книгата му „*Роза мира*“, „*Розата на света*“, издадена посмъртно през 1993 г. в Москва, според което те са първични, неделими, безсмъртни духовни единици, „богородени или богосътворени“, а мирозданието представлява безчет монади и многообразни видове на създаваните от тях материалности.

Божеството, те според него били всъщност и онези субстанции, търсени от философите на античността, на средновековието, на XVIII в. Аристотел, например, третира най-основните проблеми на онтологията и дефинира света като единство от вътрешно координирани и субординирани положения, т.е. като система, подобна на Лайбницовата, без да е така йерархизирана, а и достатъчно логично обоснована, за да изисква доказване, на каквото впрочем не се подават нито строежът на вселената, предложен от немския философ, нито този от паралелни светове и феномени. В нейните основи е залегнало прастарото схващане за *аналогията*, за кореспонденциите или *съответствията* между материята и формата, телесното и душевното, земното и небесното, изведена именно от Сведенборг в научен принцип и в основа на познание за същността на явленията, излъчващо зрака на визионерство. Свойствено впрочем и на вековна традиция в планетарната култура, то е въздействено и в условията на модерното мислене, формирано под влиянието на Дарвин, Маркс, Фройд.

До първата половина на XVIII в. метафизиката е била отъждествявана с онтологията като учение за битието в неговата сложност и нейният предмет, следователно, варира в спектъра от Бога, теологията до трансцендентно постигания рационален логос на мирозданието. Разбирането на метафизиката като за учение за „първоосновите“ отвежда – по силата на силогизъм от Аристотелев тип – към практически изоморфното и идентифициране с философията изобщо и към тенденцията за преносно използване на понятието „метафизика“ в смисъла на „обща теория“, „общо учение“ до пределите на една относителна модерност. Симптоматичен сякаш е фактът, че ако за преобладаващата част от съвременниците им прозренията и съчиненията на тези трима мислители, открити тук редом заради показателна близост, не са били понятни, днес немалко от постановките и гледищата им са актуални по съдържание и смисъл, съвпадат с концепциите и откритията на модерната наука (физиката и астрономията – Сведенборг, Лайбниц; биологията, психологията, естетиката – Аристотел, Сведенборг...) или във философското творчество през XX и XXI в., в чието идейно и културно пространство те получават ново звучене и значимост.

Наричан сигурно не без основание (най-напред в САЩ) „Аристотел на Севера“, Емануел Сведенборг, когото смятат за привърженик на рационализма на Лайбниц-Волф⁴ (макар в своето гледище относно връзката между тяло и душа той да изразява критично становище спрямо тезата за *harmonia praestabilita*, „предустановената хармония“),

---

⁴Кристиан Волф (1679–1754) е главният представител на немската философия от втората половина на Просвещението в Германия. Той изгражда рационалистична идейна система, основана върху принципите на математиката, която включва метафизика и теология с акцент върху практическата целенасоченост на философията и идеалите, характеризиращи епохата, като стремежа да се разпространява и популяризира знанието – платформа за разбирателство между тях и за укрепване на истинските добродетели.

се придържа към *общите* философски принципи, както посочва Владимир Соловьев (1853–1900)⁵, един от неговите задълбочени тълкуватели, за да намери самостоятелни решения на *частните* въпроси на научната космогония. Автор на високо ценени трудове и разработки по математика и астрономия, по минералогия, химия, теоретична физика, анатомия, на многобройни изобретения, сред които изпъква например проект за летателен апарат, отредил му място в историята на въздухоплаването, той изследва най-основно органичния свят с все по-засилващото се убеждение, че очевидното и теологията не влизат непременно в конфликт и заедно могат да допринесат за правилно отношение към метафизичния проблем за безкрая на вселената. С твърдото убеждение, почерпано от античната мъдрост, че усъвършенстването на духовната природа на човека е също така точна наука, както астрономията, медицината, юриспруденцията и че заради тази върховна, направо божествена, цел са възникнали религиите, подхранили естествознанието, философията и логиката като методи за нейното реализиране, Сведенборг винаги изхожда от емпиричността, от сетивното и телесното като предусловие и постамент на своето изследване на фундаментални онтологични и гносеологични проблеми. Неговият рационализъм, изразен също в стремеж към оползотворяване на знанието, преобладава дори в най-екстатичните му визии на *духовидец*, както се определял сам, наред с причинното обяснение и логическото обосноваване на връзката на физическия свят с нематериалния, между които прехвърля мост и непрекъснато преминава от единия в другия, без обаче да напуска напълно първия. Начинът, по който той прилага понятието *scientie* има едновременно класицистична и класическа широта, предполагаща компетентност, аналитични способности, но и дарби, които съответстват на гръцкото *tékhnē*, „изкусен“. Границата между естествознанието и хуманитаристиката бива почти изличена и онова, което се подава на конкретно проучване и наблюдение, на интелектуално овладяване – транспонирано в духовен опит и познание, се превръща в *scientia*, понятие, дълбоко по смисъл и подстъп към *sapientia*, към мъдростта извън пределите на разсъдъчното и извисена до божествена.

Сведенборг въплъщава странната двойственост на просветителския рационализъм, която съчетава характерната за епохата яснота и неопровержима власт на разума със също тъй свойственото за нея влечение към ирационалното, окултното, преднамерено неопределеното, и по-точно *механицизма*, с метафизичния инстинкт, nerядко обаче вземащ връх над него. „Без съмнение фигурата-архетип в този процес е Лайбниц и тъкмо той най-напред съединява рационалистичния метод и замисъла

---

⁵ Руски философ, поет и публицист. Тук се визира статията му за Сведенборг, отпечатана в „*Энциклопедический словарь Брокгауз/Ефрон*“, т. 57. Санкт Петербург, 1900.

за универсалния символически език на науката с идеята за индивидуалните „живи сили“ като непрекъснато развиващи се субстанции на битието и пак той демонстрира неизтощима изобретателност в практическото прилагане на тези идеи. Ломоносов, Сведенборг, Бошкович⁶ и цяла плеяда „по-млади богове“ ще повтарят впоследствие въпросния синтез, оцветявайки го със свои багри. Но както и да се отнасяме към личността на шведския гений, трудно е да не признаем, че неговото място в този регистър е свършено своеобразно и привлича вниманието на нашите съвременници заради известна неразгаданост на ролята му“, отбелязва руският философ-историк Александър Доброхотов в послеслова си към едно от поредните издания в Русия на Сведенборговия труд „За небесата, за света на духовете и за ада“, преведен от латински от А. Н. Аксаков (1832–1903) и известен на сравнително по-широки читателски кръгове в много страни на света, включително и в България⁷.

„Колумб на духа“ – това е едно от многобройните поетизирани определения, давани на Сведенборг заради мисленето му на откривател, характеризиращо преди всичко неговата *доктрина за съответствията*, физико-геологична по насоченост и естество, главен компонент в натурфилософията му и равностойна на поетика с надграден върху основите ѝ внушителен *magnit opus* от алегорични, хиперболични и фантастични образи, иносказателни и цветисти тълкувания. А и от строго научни наблюдения, коментари, провокиращи прозрения и отчети за екстрасензорни преживявания, които се редуват и допълват с напълно рационални доводи или плодородни за ума сугестии ... В теологията *correspondence*, съответствие, е понятие, което се отнася до синкретично гледище с космологичен обхват на връзките и взаимоотношенията между духовните и природните реалности или между менталните (умствените) и физическите. Твърди се, че като научен термин то бива употребено за пръв път именно от Емануел Сведенборг през XVIII в., макар че е зародено като идея в лоното на прастара традиция, дала отражение в много сфери на човешкото мислене и творческа дейност през вековете. Според постулата в основата ѝ трите свята, духовният, умственият

⁶ Руджер Бошкович (1711–1787) – хърватски физик, астроном, математик, философ, дипломат и поет, йезуит.

⁷ Емануел Сведенборг, „Небе и ад“ в превод от латински на Христо Хаджитанев-Младши. София, 2004. Съществува и по-стар превод на този труд („Небето и неговите чудеса и адът. Неца, чути и видени от Емануел Сведенборг“), непълен и анонимен, разпространяван на циклостил в годините на държавния социализъм.

По-горе се има предвид изданието Э. Сведенборг, „О небесах, о мире духов и об аде“. Лейпциг 1863. С осъвременен правопис и пунктуация то е неколкократно препечатвано в днешна Русия. Цитатът е от послеслова към изданието му от 1993 в Москва, с. 531. Неговият автор А.Л. Доброхотов е автор на трудове като „Изоморфизмът на артефактите като проблем“, „Метафизиката на властта в руската култура“, на много публикации относно историята и теорията на световната култура.

и физическият, създадени от божественото начало, си взаимодействат на принципа за причината и следствието на съответните три равнища: *цел, причина и следствие*. Духовният свят се отнася до целите, умственият – до причините, физическият – до последиците, а трите участват във всичко, което става в универсума. Между целите и причините, както и между причините и следствията са именно съответствията, спояващи различните звена и етапи в това цялостно взаимодействие и чийто богато асоциативен език, декодиран и научно-творчески прилаган, открива невероятни възможности за разширяване на съзнанието и задълбочаване на съжденията, за пластичен изказ посредством аналогии, метафори, вплитане на безчет мотиви и образи, параболи и алегии от всякакви религиозно-митически комплекси. (Данте и Блейк, например, но също и много други творци, използват именно този език, на който според Сведенборг е написана и голяма част от Библията, осигурявайки ѝ допълнително „вътрешно“ съдържание, умопостижимо единствено чрез овладяването на неговия закон и специфични структури).

Преди да изгради своето учение за съответствията като стройна езотерична доктрина Сведенборг създава внушителен корпус от научни трудове главно по физика, анатомия и физиология с цел да натрупа онези познания и сетивна опитност относно света-*следствие*, които да му позволят да проникне в другите два, да разкрие *целите и причините* на мирозданието. Това е явно в, да речем, *Principia regum naturalium* – „Началните принципи на природните неща“ (1734), а и в отпечатания същата година трактат *De infinito* – „За безкрайното“, но и в цялостната му продукция, особено в произведенията от втория период в живота и дейността му, последвал характерна религиозна криза с решаваща за тях повратност. Именно тази криза води до теоретичното разгръщане в тях (предимно в *Arcana caelestia quae in Scriptura Sacra seu Verbo Domini sunt detecta I–VIII* – „Небесни тайни“, 1749–1756, в *De sensu et ejus mirabilibus, et de inferno* – „За небето, неговите чудеса и за ада“, 1758, както и в *Clavis hieroglyphica arcanorum naturalium & spiritualium, per viam repraesentationum et correspondentiaram* – „Йероглифен ключ“, 1740, труд, отпечатан посмъртно през 1784) на една от главните истини на мистическата философия, формулирана върху прочутия изумруден скрижал на Хермес Трисмегист (Трижди велики)⁸ по следния лаконичен начин: „Как(во)то е горе, так(ов)а е и долу, как(во)то е долу, так(ов)а е и горе“. Изразен тъй синтезирано, принципът на съответствията, на ана-

---

⁸ Митичен мъдрец, полубог и владетел на три свята, писар на боговете и пазител на Книгата на живота, считан от древните египтяни за възплъщение на универсалния ум. По всяка вероятност такава личност е съществувала, но не е възможно да се открие конкретно исторически в изобилните легенди, в които Хермес Трисмегист (Трижди велик или Трижди могъщ), родоначалникът на херметическата философия, бива отъждествяван с космическия принцип на мислене.

логиите, е всъщност вторият от седемте „стълба“ на херметическата философия⁹, предлагайки чрез тях своеобразната си алегорика или символика с различни степени на иносказателност. Приложена към физическия свят тя има за цел да го разкрива като чудо, като съкровищница от тайни и послания, достъпна обаче при правилно интерпретиране на извечния им код, осъществимо посредством аналитично познание, но и чрез интуиция, чрез художествена инвенция. Сведенборг интерпретира не само Библията, а и битието като херметична, но *отворена* система, убеден, че всичко, което виждаме в и около себе си, на небето или в ада, изживяваното в ситуацията и условията на нашето съществуване, отразява морални отношения и постановки, произтичащи от определени духовни начала, максимуми. Ако съумеem да разберем в подобаващия мащаб синтактиката на всичко онова, което ни заобикаля и изгражда, ще намерим в него информация и прогноза за нас самите, за съкровеното в същността ни, за задачите, които Бог си е поставил с нас и чрез нас.

Ние не живеем в никакъв пасивен и безмълвен свят, твърди Сведенборг, а в такъв, който кореспондира с нас, който ни съответства, който се идентифицира с всеки човек поотделно и по отделен начин. И там, където сме, ние сме защото така сме го заслужили, независимо дали на земята, на небето или в ада. Доктрината за съответствията осмисля съществуването на хората, ако я приемем и повярваме в принципите ѝ. Но дори и да не го направим, тя пак стимулира нашето въображение и мисъл, особено ако сме творци, независимо в каква точно сфера на изкуството, защо не и в живота. Сведенборг я оформя като идеен комплекс и лансира употребата ѝ в извънредно широк, но същевременно и съвсем конкретен, практически спектър, постановявайки, че съществува кореспонденция, съответствие, между, да речем, мисъл и говор, намерение и действие, съзнание (ум) и тяло, между Бог и сътворението. Съответствието е причинно-следствена връзка (говоренето е обусловено от мисленето, намерението предпоставя действието...), тази между духовното и природното обхваща всичко във физическия свят: светлината съответства на мъдростта, която озарява съзнанието така, както взорът; топлината съответства на любовта, защото любовта сгрява и съзнанието, и тялото... А в крайна сметка всичко съответства на божествените качества и ги символизира, пък и Библията е създадена от самия Бог с езика на съответствията, подчертавайки неразривната връзка между естествените и духовните реалности, посочва той, и истината за тях разкрива вътрешния смисъл на Свещеното писание. Така Сведенборг мотивира

---

⁹ Другите шест са съответно принципът на ментализма („всичко е мисъл...“), на вибрацията („всичко се движи...“), на полярността (всичко е двойствено...“), на ритъма (всичко тече... вдига се и пада...“), на причините и следствията („всеки принцип има свое следствие, всяко следствие има своя причина...“), на пола („полът е навсякъде, всичко има своя Мъжки и Женски принцип...“). Вж. *Kybalion. A Study of the Hermetic Philosophy of ancient Egypt and Greece*, Chicago, 1908.

усилието си да го поднесе разтълкуван, не обаче и принижено понятен, в „Небесни тайни („Битие“ и „Изход“, т.е. първата ѝ половина), и в двете части на *Apocalypsis revelata* – „Апокалипсисът разкрит“, 1766 („Откровението на св. Иоан Богослов“). Това учение, което обуславя виждането му, аргументирано изложено и защитено, за несекващата съзидателна енергия в цялата вселена, представляваща *йероглифен текст*, гигантска съвкупност от знаци и символи, е оказало силно влияние върху мислителите и творци почти навсякъде по света – от САЩ до Русия и Япония, в цяла Европа, в Латинска Америка и дори в Африка... Така че съвсем не е риторичен въпросът какво е общото между Гьоте, Лафатер, Блейк, Сен-Симон, Коулридж, Новалис, Балзак, Мицкевич, Емерсън, Жорж Санд, Андерсен, Йорстед, Емерсън, Вергелан, Нервал, Словацки, Браунинг, Уитман, Бодлер, Достоевски, Уилям Джеймс, Стриндберг, Соловьев, Валери, Фрост, Бели, Йейтс, Юнг, Чурльонис, Паунд, Песоа, Сузуки, Съдергран, Хъксли, Борхес, Екелъф, Милош, Пас, Бергман, Юленстен, Ое, Бродски (към тези имена могат да бъдат прибавени още – на художници и скулптори: Флакман, Инес, Гоген, Агели, Милес, да речем, на композитори и музиканти като Берлиоз, Шьонберг, Веберн, Берг, Фуртвенглер, Щраус, Ярдумиан, на архитекти от рода на Даниъл Х. Бърнам или Валтер Гропиус ... Всеки от посочените тук е проявявал интерес към този шведски „мечтател и систематик“, изпитал е неговото въздействие върху отделни етапи на пътя, който е изминал, или върху цялостното си миросгледно и естетическо формиране – при повечето от тях и доловимо, и в немалко отношения характеризиращо. За отбелязване е, че в хода на времето това влияние става все по-динамично като придобива особена интензивност от втората половина на XIX в. насам (след като е дало вдъхновяващ гласък на европейския и американския романтизъм, на символизма), а Уолт Уитман (1819–1892), „бащата на модерната поезия“, го резюмира твърде точно и красноречиво: „Намирам Сведенборг потвърден в целия мой опит. Това е особено откритие.“¹⁰

Разбира се, влиянието на Сведенборг е особено силно в неговата родна Швеция, където трудовете му могат да се четат в добър превод от латински и с нюанси, често пожертвани или избледнели при препредаването им на други езици. Независимо от известна барокова тежест на фразата в тях, от повторенията и отегчително-абстрактните проповеднически пасажи, на места твърде дълги, те предлагат и изумителна предметност, съчетана с лиризмът и асоциативна образност, или откровения, изпълнени със страдание и страст, към които малко творци могат да останат безразлични. Най-познатото и превеждано произведение на Сведенборг – „За небето и ада“, имаме и на български, при това, както се посочи тук, в два превода, единият издаден и пълнен, другият непълнен и неиздаден. Цялото му заглавие на латински

---

¹⁰ Цит. от **Anders Hallengren**, *Tingens tydning*, «Разгадаването на нещата», Stockholm 1997, s. 85.

вероятно би обезсърчило немалко любопитни да надникнат в книгата, която иначе е структурирана в увлекателна и сравнително лесна за възприемане форма на „дайджест“, издържана е в духа на Сведенборговия идеал за стил – *clara verba*, т.е. ясен и прецизен до педантичност, а и се препоръчва като задължителна при първоначалния досег с неговото учение в главните му аспекти, заемайки достойно място в библиотеките не само на теолози и изследователи на духовната култура, на философи и писатели, но и на хора от категорията на т. нар. „редови читатели“ из цялата планета. Независимо, че повечето трудове на Сведенборг от двете (почти равноделни) половини на живота му са извънредно обемисти, той е оставил и няколко с приемлив формат и съвсем понятно изложение като очарователните „Мемораблии“ или „Записки по памет от небесата и адовете“, извлечени предимно от двутомното му (и последно) произведение *Vera christiana religio* – „Истинската християнска религия“, 1771, преведено на седемнадесет езика и което с увлечение четели и коментирали (в Англия и САЩ) Коулридж, Блейк, Емерсън, Джойс, Езра Паунд, (в Германия) Гьоте, Шелинг, Хамаи, Лихтенберг, (във Франция) Балзак, Фурие, Нервал, Бодлер, (в Швеция) Алмквист, Стриндберг, Екелунд, (в Латинска Америка) Хорхе Луис Борхес... Именно върху тези сравнително неголеми книги се гради неговата по-широка популярност, както обаче и върху косвеното посредничество на забележителни мислители и писатели, послужило за платформа при навлизане в учението му на мнозина други.

Аналогията, която е главен елемент в научно-философската система на Сведенборг, предполага схващане за вселената като *пулсация* – всичко в нея е взаимосвързано, задвижено в такт и с ритми, превръщайки тази необятна съвкупност от светове в *прозодия*, във величествена поема, изтъкана от рими и символи. Аналогията е синоним на хармония, дори самият принцип за поддържането ѝ, припомня нееднократно Сведенборг и я нарича „начален принцип на *mathesis universalis*, на *универсалната философия* с идейна схема, основана върху математически положения като изоморфизма, които ѝ осигуряват строен, логичен и общодостъпен понятиен апарат. Той формулира (в *Clavis hieroglyphica* – „Йероглифен ключ“) и главната теза на своята доктрина за съответствията, а именно, че в природата не съществува нищо, което да няма свой духовен еквивалент. Застъпвали я според него още древните египтяни – те фиксирали съответствията с йероглифното си писмо, със знаците му, които можели да изразяват едновременно реалното и иреалното.

Тъкмо виждането на Природата като *текст*, съдържащ ключа към проникване в нейната същност и в невидимото отвъд видимото, физическото, прави свиденборгианството¹¹ тъй притегателно за много

---

¹¹ В случая се има предвид именно идейно-философската школа на Емануел Сведенборг, неговото учение, а не религиозния му вариант, дестилиран от интерпретациите му на Библията и залегнал в основите на т. нар. Нова църква, учредена след неговата смърт (през 80-те години на XVIII в. в Лондон), с филиали в много страни на Европа, в САЩ, в Африка дори, но без доказано изразено желание от негова страна за това.

творци, особено за поети, докато редица учени, дори и днес, се съсредоточават предимно върху математическите модели на „хармонията или аналогията“, предложени от Сведенборг, най-вече аналитични уравнения, чиито решения произтичат едно от друго. Обосновано, впрочем, е образното сравнение на шведския литературен историк Инге Юнсон (роден в 1928)¹², че той сякаш е водил истинска *борба на Яков* край граничните камъни на разумното познание, продължила до облагодетелстването му свише не с тъй категорична победа, както е в Библията¹³, а с необикновена енергия и планомерност, със съчетание от трите върховни дарби, без които неговата мисия не би била изпълнима (праведност, религиозно вестителство, художествена проникновеност). Подобно на Исак Нютон (1642–1727), „последният магьосник“¹⁴, отъждествил микрокосмос и макрокосмос, но най-вече като Карл Линея (1707–1778), убеден, че вижда „Бог на хребета“ по време на своите медитации наред природата, че проумява нейните тайни както никой друг в сферата на естествознанието преди него, че е богоизбран, което го поощрявало да демонстрира ненакърнимата ѝ подреденост като творение на Всевишния. Сходството в мисленето и търсенията на двамата шведски гении е без съмнение достатъчно за съпоставянето им, макар че отсенките в тяхното тълкуване и пресъздаване на реалността, визиите им за нейните духовни параметри и проекции образуват различни конфигурации, а това ги превръща донякъде и в антиподи. Остротата на Линеевия поглед, щастието, което му доставяли описанията на шведската природа и на щедростта на сътворението, разстилащо своето изобилие пред зора на човека, за да го радва и ползва, диференцират медика и ботаника от теософа, колкото и повърхностни да са такива обозначения на тяхното проникване в *безкрая* и на постиженията им в много области на теорията и практиката като резултат от синтез на наука и метафизика. (Всъщност и Сведенборг има подчертан принос в историята на медицината, главно в сферата на анатомията, но и на физиологията и психологията, ценин и в наше време от специалистите). Много изследователи и днес

---

¹² Един от най-крупните специалисти по Емануел Сведенборг в Швеция, наред с Мартин Лам, Уле Йерн, Ларш Бергквист, Улуф Лагеркранц, Андерш Халенгрен, Давид Дунер – все изтъкнати историци на литературата и културата от различни поколения.

¹³ Т.е. тежка, непосилна схватка. В библейската притча Яков, еврейски патриарх, който водил борба с един Божи ангел, го надвил и тази победа му донесла името Израил, т.е. „силен срещу Бога“.

¹⁴ Според определението на известния английски икономист и финансист Дж. М. Кейнс (1883–1946), у когото през 1936 г. попаднала (чрез търг в Сотеби) част от научното наследство на Нютон – той с изненада констатирал необичайния обхват на изследванията му. Така е озаглавена и една от най-новите биографии на великия учен, чийто автор Майкъл Уайт се спира специално на интересите на английския физик, математик и астроном към окултното, заниманията му с алхимия и астрология в стремежа да открие „скритите закони, които управляват вселената“. Вж. Майкъл Уайт „Последният магьосник“, Лондон, 1997.

обръщат необходимото по-аналитично внимание на градацията в наблюденията му върху човешкото тяло до тези върху душата, нейната същност и местонахождение в него – от т. I и II на *Oeconomia regni animalis in transaciones divisa* – „Стопанството на царството на душата“, I–II, 1740–1741, през *Opera philosophica et mineralia* – „Съчинения по философия и минералогия“, 1734, до теософските му съчинения след 1745 г. Подтикът на Линеј да класифицира и да дава наименования на видове, породи, феномени, етикетирани го за потомствата като „втори Адам“, получава изява чрез съществуващия език, не разчупва рамките му и не се стреми към някаква негова универсалност, докато Сведенборг отрежда на словото централна роля и му придава огромна важност във всичко. (В своя основен труд *Arcana coelestia* – „Небесни тайни“, той посочва например за причина, поради която Бог предпочел тъкмо нашата планета факта, че изкуството на писането тук е най-древно). Езикът е на първо място в доктрината му за съответствията, транскосмическа по обхват, но и в произтичащите от нея интерпретации на Библията, посредством които Сведенборг съзижда духовно огнище за хората, предоставя им вселенски дом по собствените му думи. Дори в съзерцанията си на природата, предадени с религиозна „подплата“ и целомъдреност, забравена от епохата на Средновековието насам, по думите на шведския писател и историк на културата Оскар Левертин (1862–1906), Линеј, по-склонен на компромиси и с официалната църква, не прекрочва границата, прокарана от съвременната му физико-теология и остава край маркировките ѝ, които Сведенборг престъпва и без колебание подминава. Друг е въпросът дали той е открил онова, което търсил – подобаващия му език, едновременно йератически усложнен, понятийно нюансиран, смислово изчистен и в крайна сметка достъпен за желаещите (но преди всичко за подготвените) да го разберат и чието постигане е само по себе си висок критерий и през следващите епохи. Потвърждават го творчеството и признанията на толкова видни творци на световната литература – от Шарл Бодлер и Стефан Маларме до Тумас Транстрьомер, да речем, или от Аугуст Стриндберг до Ларш Юленстен и Чеслав Милош, от Едгар По до Андрей Бели и Йосиф Бродски...

Както изпъква при допълнителните паралели между двамата най-прочути шведи през XVIII в., а също в последвалите го столетия, те са и писатели, в чиито произведения, свързани с научното им дело, но притежаващи и литературна стойност, латинският на образована Европа, на нейния духовен и интелектуален елит, на тях самите като част от него, бива заменен с шведски – в пътеписите на Линеј от Лапландия и други краища на Швеция, считани до днес за майсторски образци на жанра и в *Drömboken*, „Книга на сънищата“ (1743–1744) от Сведенборг, показателно отпечатана за пръв път чак през 1859 г., защото е разтърсващо свидетелство за негова дълбока религиозна криза и за съпровождащите я *извънмпирични* изживявания. Анализът и интерпретацията ѝ открай време се е оказвал пробен камък, всъщност почти непосилна задача за доста литературни историци, културолози, специалисти в областта на

религията, психиатрията, мистиката, паранормалното. В този свой дневник на сънища и халюцинативни видения, ставал с течение на времето все по-ценен източник на особен вид познание за неизвестни по съществуването си процеси в недрата на безсъзнателното и за отразените в тях правила и закони на съзнателния живот, Сведенборг се придвижва опипом, но съвсем целенасочено в лабиринтите между конкретната действителност на тукашния свят и безграничността на небесния, чиито тайни тепърва му предстояло да овладява и то *in extasibus vigilibus*, в опияняваща приповдигнатост, придала на неговия живот нощем огромна значимост за съществуването му изобщо. Без съмнение изненадва с възможността си сравнението, към което подтиква тази негова книга с „библията на психоанализата“ от 1900 г., а именно „Тълкуване на сънищата“, един от главните трудове на Зигмунд Фройд (1856–1939), в който се предлага определен метод за систематизиране и разбор на тази твърде специфична психо-физиологична дейност, каквато е сънуването, и на нейния „продукт“, сам по себе си трудно податлив на изследване и обработка с традиционни научни средства. С помощта на логиката най-напред, особено с оглед на обстоятелството, че сънищата имат две страни: външна или проявяваща се и вътрешна или скрита (латентна), т.е. същността им, не тяхната символика, но глъбинното им съдържание. Чрез разкриване на символиката, счита клиницистът-невропатолог, може да се премине от манифестиращата се част на сънищата към тяхната скрита същност не без преодоляване обаче на съпротивата на съзнанието, издигащо към нея непрозрачна преграда. То изисква търпелива, продължителна и умела обсада с предизвиквани свободни асоциации, хрумвания, спомени и дори фантазии, каквато представлява психоанализата, извършвана в подходящи за нея условия. Без съмнение, този дневник на Сведенборг издава опит, по-скоро като че инстинктивен, отколкото изначално осъзнат, за подобно спасително *сънотълкуване* като терапия за отстраняване на възникналото напрежение в душевния му живот и което е по-важно, за вникване в причините за това състояние. В хода на своята „автопсихоанализа“ той успява да се освободи от баласта на блокиращи влечения и чувства, да разкрие смисъла на виденията, които го смущават и терзаят, да стигне до разбирането за потребност от кардинална промяна в своето съществуване и за истинското си призвание, сублимирайки неоползотворената либидна енергия в оздравителна подготовка за поверената му свише мисия.

Ученият-рационалист и емпирик се събужда религиозен мистик и теософ, застанал на прага на „менталните врати“ към отвъдните реалности, изкристализирали в сънищата му с удивителна отчетливост, за да ги откряне и постепенно разтвори широко в резултат на адекватно дешифриране на внушенията, поднасяни с нередко травмираща образност, но проецирани *отгоре*, не *отдолу*, от висините на просветлението, не от низините на несъзнаваното. Този дневник Сведенборг започва и поддържа през своята религиозна криза от 1743–1744 (според някои тя продължила повече години) – тежко изпитание, белязано от психическо пре-

напрежение и депресия с невропатологичен характер, което и при него, както при много други мистици последвало първоначалния екстаз на *просветлението*, на „духовната ненаситност“, за да послужи като своеобразен „стаж“ за *апостолския* стадий на еволютивното му предопределение. В него той записвал своите *онейродни*, преживявания, най-често *прекогнитивни*, упреците от страна на Бог за съгрешения, които е извършил, указанията му за бъдещето, спомени и алюзии, предчувствия, загадъчни знаци и образи, предадени с автоматичния бързопис на сюрреалистична метафорика, приближаваща го до естетиката на модерното изкуство, изличило границата между сън и действителност, между логичните съждения и интуитивните озарения. Едва ли е за учудване впрочем, че на един от най-големите поети на Скандинавския север, шведът Гунар Екелюф (1907–1968), хрумва да вплете някои от тях – органично и без обособяване като цитати – в произведението си „Елегия за Мьолна. Метаморфози“ (1960), поема, чиято главна тема е относителността на времето и неговото асимилиране, изживяването му в емоционален и умствен план. Поемата, създавана цели две десетилетия, е построена като своего рода *пъзъл*, предизвикващ читателя да мобилизира не само въображението, но и познанията си, да се отъждестви с универсалния човек, въплътил сложността на много цивилизации в хода на световната история, носител на безчет идентичности, истински *теург*, вечен, но и свободен като мига. Странна и нелека за възприемане, стереофонична по мелодика и многопластова с внушенията си, тази творба на Екелюф бива сравнявана с голямата по обем (и в някои отношения твърде оспорвана) поема „Кантос“ (1915–1962) на Езра Паунд (1885–1972) и с „Пустата земя“ (1922) на Т. С. Елиът (1888–1965), а сигурно е показателен фактът, че в Швеция „Елегия за Мьолна. Метаморфози“ се ползува с трайна популярност сред твърде широки кръгове на интелигенцията, чете се и се коментира на високо литературно-критическо равнище. Това говори за успешно изпълнената задача на поета – да възпита и образова публика с нов вкус и светоусещане, приобщавайки я към дълголетната традиция на т. нар. *learned poet*, на „ерудитската“ творба от „Аполонов“ тип с вече класически образци, създадени от Петроний, Данте, Спенсър, Милтън, Драйдън, Гьоте, Одън, но и към идеята за космоса като неразривна йерархична цялост, като система от многозначни аналогии, пресътворена било с афористични теософеми, било с лирико-философски отклонения, с реминисценции и пастиши, изпълнена с характерен метафизичен ужас или екстаз, в случая почерпани дори директно от сънищния дневник на мистъка. Епико-лирическият опус на Екелюф е озвучен с гласовете на арабския мислител и поет Ибн ал-Араби (1165–1240), на Емануел Сведенборг, на финландската поетеса и есеистка Едит Съдергран, писала на шведски език, озвучен с тропот и глъч от улиците на древния Рим или с ехото на късното лято, обгърнало с предусещане за есента мостика на Мьолна, със звъна на стокхолмските камбани, с мантри и оноματοпеи. Пояснителните бележки към нея, изготвени от самия Екелюф, обхващат 1700 реда, а третирането на метаморфозите като

идентификации и оттам – като несекващ източник на опитности и себепознание, на изживявания от вида *déjà-vu*, е похват, прилаган и от още доста модерни писатели и художници на Швеция, у които са силно доловими сведенборгиански мотиви и настроения: Аугуст Стриндберг (1849–1912), Густаф Фрьодинг (1860–1911), Едит Съодергран (1892–1923), Бирьер Шьоберг (1885–1929), Карин Бойе (1900–1941), Хари Мартинсон (1904–1978), Ерик Линдегрн (1910–1968), Бу Сетерлинд (1923–1991), Карл Милес (1875–1955), Иван Агели (1869–1917), Оскар Бергман (1879–1963) или Ернст Юзефсон (1851–1906). В рисунките на Юзефсон, например, наред с благоговението на Сведенборг пред божественото, е отразен и някогашният интерес на теософа към сексуалността, проявен в сънища за сочни женски тела и във видения с неподправено еротичен характер...

„Ключ към мисленето на Сведенборг, разбиране за това, как той е стигал до своите идеи, ни предоставя начинът, по който е общувал, четял и писал. Или в голяма степен подходът му към интерпретацията на текстовете, стремежът му да ги насити със смисъл, от който да извлече полза за собствените си разсъждения. Може дори да се каже, че цялостната интелектуална дейност на Сведенборг се е състояла в тълкуване и създаване на значения, в херменевтична борба с текстове. Още дисертацията му (от 1709) е била на тема за смисъла и съдържанието на различни сентенции у Сенека и Публилий Сир, автор на мимове и актьор. Навлизал в метафоричните значения на конкретните думи както при разяснението на една сентенция, в която изтъква обогатяващото наличие на сравнението между лък и мислене. Те са ломливи. Лъкът се чупи, ако се изпъне прекалено, а така се скършва и мисленето, ако е слабо. Упражнението и медитацията са питателни за мисълта и ако не се подхранва и поддържа, тя рухва... Възможността за обединяване на нещата ги укрепва, невъзможността за такова ги отслабва. От трудове по минералогия и медицина Сведенборг се опитвал да черпи материал за теоретически синтез. Конспектирал тези трудове, вадел цели пасажки и базирал върху тях свои собствени изводи. Кризата, за която свидетелствува „Книга на сънищата“, е била по същество изпълнено с тревога търсене на смисъл в хаотичните, трудно разгадаеми съновидения. Едва в учението за кореспонденциите и в това за духовете той намира сигурен метод за тълкуването им. Сънищата по време на кризата и тези за света на духовете се различават не по съдържание, но именно по начина на тяхното декодиране. С пътуванията до света на духовете той си обезпечавал рамков разказ, в чийто контекст можел да разбере образите, които му се явявали насън, а от учението за съответствията получил ключа към разтълкуване на посланията от Библията.

И за учението за духовете, и за това за кореспонденциите Сведенборг използвал техника на разчитане, произлизаща от четенето на книги, от работата с текстове и то главно с такива от областта на естествените науки и математиката“, отбелязва Давид Дунер (роден в 1970), шведски историк на идеите, „културанатом“, както се назовава, в своята книга „Машината на света. Натурфилософията на Емануел Сведенборг“

(2004). За нейното заглавие той е използвал една от централните метафори на XVII и XVIII в., производна и за други – пространствени, визуални, ориентационни, изразяващи вдъхновяващото през тези столетия виждане, че „светът е станал машина, една универсална геометрия в непрестанно движение“ (стр. 42). Или както отбелязва Сведенборг в том I на своя труд *Opera philosophica et mineralia* (1734): „Ipse mundus tam elementaris quam mineralis et vegetabilis, pariter anatomico animalis pure mechanicus est.“ Т.е. същите механични сили, благодарение на които планетите обикалят по своите орбити, привеждат частите на тялото в движение както при животните, така и при хората, посредством нерви, тъкани и мускули. Сърцето функционира като помпа за изтласкване на кръвта, белите дробове като ковашки мях, а и за сетивните ни усещания има подобни механични обяснения... В *Prodromus philosophiae ratiocinantis de infinito* – „Безкрайното и окончателната причина за Сътворението“ от същата година, той обхваща с механичните закони и душата: „Тъй като всичко сътворено и познато нам се подчинява на законите на геометрията и механиката, по аналогия това важи и за душата. Засега обаче грубите средства, с които разполагаме, не ни позволяват да си изясним нейното устройство без това да означава, че някой ден няма да бъдем в състояние да го направим“, заключава Сведенборг, назовавайки и нея „машина“, но не безжизнена, а *machina animata*.

Главният проблем, който ангажира цялото му внимание на изследовател, се отнася до естеството на душата и до нейната връзка с тялото – в различни периоди на научната си дейност той опитва алтернативни негови решения, без обаче да стигне до удовлетворяващ го резултат. Първите му мистични изживявания, съновидения и прозрения, онзи Angst като първичен религиозен феномен, (според Киркегор – не и Furcht), трансцендентното като тъгата на битието и небитието¹⁵ променят оптиката, през която анализира особено интересуващите го въпроси и трансформират възгледите му относно тях в теологично обагрена натурфилософия, подтикнала го към активна работа в сферата на физиологията и психологията. В следващите си големи трудове, а именно *Oeconomia regni animalis*, 1740–1741 и *Regnum animale* – „Царството на душата“, 1744–1745, той представя своите нови, епохални според редица специалисти, идеи за структурата и процесите на мозъка, свидетелстващи вече за категоричното му намерение да срина граничната стена, издигната от картезианството между духа и материята, да разгръща телеологични и органични схващания и когато потребността го изисквала, да дава воля на въображението си, ако емпиричното естествознание (все още) не проявявало готовност да поднесе убедителни изводи и решения.

---

¹⁵Тук цитирам свободно, но точно по смисъл, руския мислител Николай Бердяев (1874–1946), който разсъждава на тема „тъга, страх, ужас“ като мистически категории и тълкуване през тази призма на човешки състояния и творчески натури (вж. „*Самопознанието*“, София, 1993).

Не можем да не се съгласим с казаното по-горе от Давид Дунер, според когото двата стадия в живота и делото на Сведенборг – преди и след „мистичната смърт“, както някои наричат религиозната криза с преломно въздействие и предназначение, макар на пръв поглед съвсем различни, са всъщност най-тясно свързани според идейната практика и духовната атмосфера на Просвещението. Той впрочем далеч не е единственият изследовател на Сведенборг, убеден, че неговата епоха е послужила като „трамплин“ за науката и естетиката на XIX и XX век, а както ще стане ясно по-нататък, и на XXI-и. В този смисъл шведският теософ и писател е не само типичен, но и изключително надарен изразител на Просвещението, на търсенията и завоеванията на своето време, като се започне от най-ранния етап в неговата научна дейност (1717–1719), жалониран с трудове, свидетелстващи за рационалистично виждане по проучваните проблеми, за все по-впечатляващи изследвания в редица области на знанието, възнаградили го, както вече беше посочено, с позицията на международен авторитет по математика и астрономия, финанси, минералогия и кристалография, анатомия, география, механика. На учен, който предпочита да си поставя задачи за решаване с повишена сложност и да гради хипотези подир хипотези, пренебрегвайки предупреждението на Нютон (*hypotheses non fingo*), т.е. те да се избягват и привеждайки фактите под знаменателите на общи и неоторими принципи. (Писал е също стихове на латински, издадени в два сборника през 1714 и 1715). Без съмнение има право Инге Юнсон в твърдението си, че типизиращата го комбинация от фантазия и систематичност, далеч не тъй често срещана впрочем, е сигурно най-характерната проява на нагласата му да търси, открива и класифицира съответствия предимно в безмерното пространство на т. нар. *природа*. В неговите представи тя е понятие, извънредно широко по съдържание и обемащо всевъзможни явления, малки и големи, космическата еволюция и историческия прогрес, всемирните закони и връзката между разноматериалните светове, човешките взаимоотношения и пътищата за развитие на личността, държавите и религиите, животинското и растителното царство, стихии... Така Сведенборг постепенно стига и до своята *версия*, според изказа на шведския литературен историк, за небесните тайни, за драмата на Сътворението, която разбулва и възпроизвежда в масивната рамка и с многозначната символика на грандиозния мит за сакралното – едновременно разказ, тълкуване и разкритие, надхвърляйки дори неговия обseg с виждането си за грандиозната система от съответствия.

В периода 1733–36 Емануел Сведенборг издава нова поредица научни трудове, някои вече споменати тук и посветени на въпроси от философско естество, от сферата на космогонията, за „морфологията и механистичната физиология на човешкия организъм“. Кризата, намерила такова ярко и необичайно отражение в „Книга на сънищата“, го връхлита обаче в момент, в който замисля разгърнатата идейна трактовка на проблема за връзката между душевното и телесното у човека. Тази нелека проверка на устойчивостта му, психическа и физическа, отваря негово-

то „вътрешно зрение“ и му дава достъп до небесата, ада и (промеждутъчния) свят на духовете, където се среща и беседва с много известни починали лица. Своите разговори там и впечатленията си (от 1747 до средата на 60-те години на XVIII в.) Сведенборг вписва в специален дневник, *Diarium Spirituale*, издаден посмъртно през 1843–1846 г., един вид „чернова“ на неговото главно теософско съчинение *Arcana coelestia* – „Небесни тайни“, отпечатано в осем тома и всъщност пространен коментар на Петокнижието – стих по стих и в нов превод на латински, който сам направил от староеврейски. От този огромен труд може да се екстрахира и своеобразната теософска доктрина на Сведенборг, чиято оригиналност се предпоставя от следните главни моменти: отрича се понятието за Божеството като абстрактно начало – Бог навеки притежава своя определена и съществена форма, тази на човешкото тяло; не се признава *дочовешки* и *сврѣхчовешки* произход на ангелите и демоните, в които е заложено развитието на хората (поотделно и вкупом) в двете противоположни насоки, а това ще рече, че източникът, „разсадникът“ (*seminarium*) или ресурсът за небето и ада е земното или натуралното човечество, населяващо нашата и други планети; декодиране на алегоричните текстове в Библията, на техния троен смисъл (буквален, духовен и небесен), посредством метода на аналогията, т.е. на учението за съответствията и за интерпретациите на идеята за взаимнообвързаността на нещата, хората, думите с техни подобия в друго измерение и на цялата природа, на битието като панорама или „спектакъл“, представящ всъщност съвсем друго от онова, което погледът обхваща...¹⁶

С други думи, великата мистерия, от която индивидът е частица, *монада*, отразила космоса, най-често като небе, обсипано със звезди – т.е. азбуката на сътворението. Тъкмо нейното овладяване като специфична грамотност, интелектуална и емоционална, е подстъп към онази *harmonia mundi*, постижимо осезаема в психофизическия синхрон на душа и тяло, твърди шведският мислител. Неговото учение, динамично единство, в което Бог и човекът, доброто и злото, животът и смъртта се припокриват в определена метафизика с дълбоко морално съдържание и красота, произтичаща от отъждествяването ѝ със священото, неслучайно се приема от много световни поети за основа на нова естетика, за извор на религиозна екстатичност, слята със земното, с телесното, със сетивното, на което дължи прякото си въздействие. Подходящ пример в това отношение е Шарл Бодлер (1821–1867), чийто сонет „Съответствия“ (1857) представлява такава универсална аналогия, от която, посредством материалността на човешките възприятия, самите те част от нея, струят образност, извисяващо настроение и художествено изящество:

---

¹⁶ За това синтетично изложение на някои основни пунктове в теософската система на Сведенборг аз съм особено задължена на вече споменатата тук статия на Владимир Соловьев, вж. пояснителна бележка № 5.

*Природата е храм и живите колони
със смътни думи си говорят в този храм;
в гора от символи човек се лута сам,
изпращан от очи, към него благосклонни.*

*И както сливат се, все по-далеч оттук,
в един неясен и дълбок ехтеж ехата –
без край като нощта и като светлината, –
тъй съответстват си и мирис, цвят и звук.*

*Знам чуден мирис – той от плах обой появява,
по-свеж от детска плът, зелен като трева,
и друг – тържествен и богат, с порочна слава*

*с безкрайните неща несетно ни сродява:
тамянът, мускусът, бензоат са това,
възторгващи духа и всички сетива.¹⁷*

Реалността, превърната в метафора, става метаморфоза, както е и в мита, и в художествената словесност¹⁸ – те се сливат в обща идентичност по особен, някак магически и дори хипнотичен начин. Потвърждава го и теософията на Сведенборг, съхранила виталността на космогоничните митове и тяхното философско, но и литературно излъчване по подобие, впрочем, на хуманистите от Флоренция Марсилио Фичино (1433–1499) и Ангъоло Полициано (1454–1494), облагодетелствали европейския Ренесанс и традицията на неоплатонизма с нов разцвет на космогонията, вдъхновявала поезията, създавана тогава – научната, т. нар. дидакалии, метафизичната. Наред с Пиер дьо Ронсар (1524–1585) в „Химни“ (кн. 1–2, 1555–1556), Джон Дън (1572–1631) в „Анатомия на света“ (1611), Хенри Вон (1622–1695) в „Светът“ (1650), Торквато Тасо (1544–1595) в „Сътвореният свят“ (1594, изд. 1607), Джон Милтън (1608–1674) в „Изгубеният рай“ (1667) още доста творци (от различни епохи впрочем) не само поетизират мита, но и го използват като средство за спасение от клопките на думите в техните делнични значения, за тяхното уплътняване с вътрешното сцепление на съответствията и за проникване в недрата на масива му от символи, които обогатяват с интерпретации на езика на емоционално изживени аналогии. Малцина обаче са изразили така добре, както Уилям Блейк, опиянението, предизвикано от възможността да се изтръгнеш от ограничаващия периметър на научно логичното и

¹⁷Превод от френски Кирил Кадийски. Из Шарл Бодлер, „Цветя на злото. Малки поеми в проза“. София, 1984.

¹⁸Вж. статията «Космогонични митове» от «Речник на литературните митове», София, 2007, с. 512.

аргументираното, за да дадеш воля на своето въображение и с негова помощ да станеш строител на светове, крепител на блянове, основоположник на митологии:

*Да видиш цял свят в песъчинка,
небе във цвете на полето,
безкрая да държиш в дланта си
и вечността в един единствен час.¹⁹*

Блейк споделя виждането на Сведенборг за знанието като за даденост, нито аперсонална, нито абстрактно обективна, а неделимо свързана с този, който го притежава. Противно на схващането, дълго преобладавало във философията от Аристотел до Авероес и от Тома от Аквино до Декарт, това виждане не предполага откъсване на знанието от знаещия, на обекта от субекта, на вътрешното от външното и позволява дързък митотворчески размах, вдъхновявал за поетични фрески или космогонични епопеи много лирици, а и белетристи през последвалите столетия като Виктор Юго (1802–1885) за „Съзерцанията“, 1856 или „Краят на сатаната“, 1860; Жерар дьо Нервал (1808–1855) за „Аурелия“, 1855 или „Пътуване из Ориента“, 1851; Клеменс Брентано (1778–1842) за „Печалните страсти на нашия Господ Иисус Христос“, 1858–1860; Йохан Кристиан Фридрих Хьолдерлин (1770–1843) за „Хиперион“, 1797–1799; или Новалис (1772–1801) за незавършения роман „Хайнрих фон Офтердинген“, 1802; Райнер Мария Рилке (1875–1926) за „Дуински елегии“ и „Сонети за Орфей“, 1923; Оскар В. Милош (1877–1939) за „Арс Магна“, и „Аркианите“; Жул Сюпервил (1884–1960) за „Гравитации“, 1925 и „Притчата за света“, 1938; Октавио Пас (1914–1998) за „Камъкът на Слънцето“, 1957; Пол Клодел (1868–1955) за „Пет големи оди“; 1904–1908, Едмон Жабес (1912–1991) за „Книгата на въпросите“, 1963–1965... Към тези имена и произведения могат да се прибавят и още – все на автори, поставили си точна и сама по себе си абсолютна цел: да преодолеят бариерите на думите, за да нахлуят безпрепятствено в необхватното пространство на универсума и неговите огледални проекции в символите за него. „Поетът вече не се ръководи от амбицията да разбулва загадки, да разгадава аркани, да облича в прекрасни стихове научни теории, а следва една скромна и в същото време не по-малко амбициозна задача: да се придържа към уроците, усвоени от своите предходници в античността, за които вечността и битието им са били нерушима цялост“, коментира Джеймс Дофине в статията „Космогонични митове“ (вж. пояснителна бел. № 18), изтъквайки също, че концентрирани в литературни текстове – философски, религиозни, езотерични, космогоничните митове могат

¹⁹ Из „Песни на невинността“ (1789).

да им придадат стойността и трайното въздействие на свещени писания, чиито вълнуващи и драматични сюжети се трансформират непрестанно, без да губят непреходността си.

Известно е, впрочем, че символите, били те алегорични, математически, научни, са много повече от знаци с функцията да изразяват обективното познание, като надхвърлят равнището на значението, чиято сложност съдържат наред с имплицитното му тълкуване. Някои изследователи от рода на френския философ и теолог Жан Шьовалие (1906–1993) например подчертават аспекта на тяхната двойственост като ги назовават *ейдоло-мотори*, използвайки понятието *ейдолон*, за да внушат представа за динамиката на образното и фантастичното, която носят, но и заради асоциацията му с *ейдос*, идеята-форма в аристотелев, а и в картезиански дух. „Сложни, неопределени, но с насоченост към някакъв смисъл, символите биват наричани още синтеми или аксиоматични образи“, пише Шьовалие, според когото най-заредените със значения и възможности за интерпретации *ейдоло-моторни* схеми са дефинираните от Карл Густав Юнг като *архетипове*, а от Зигмунд Фройд – като *изначални фантазми*, т.е. онези символни съвкупности, залегнали толкова дълбоко в безсъзнателното, че са станали всъщност негови структури. (Сьорен Киркегор например, без да говори буквално за архетипове, разкрива, че в търсенето на себе си и в своето укрепване по пътя към една избавителна трансцендентност личността винаги минава през Дон Жуан, Ахасфер или Фауст...) Далеч преди тях и Сведенборг е изучавал трудно уловимата в „мрежите“ на предварителни концепции и нагласи природата на символа, жива, действена и многостранна, проявявайки подчертан интерес към транспозицията на подобни (полисемантични) образувания в драматургията на мита, преди всичко в библейския, „като архетипичен модел за всякакво сътворение независимо в какъв план – биологичен, психологически, духовен...“, според религиолога Мирча Елиаде (1907–1986). Неговото гледище за мита като символичен театър на вътрешните и външните битки, водени от човека по пътя на еволюцията му и единен разказ, кондензирал множество аналогични ситуации, разкриващ типове постоянни отношения, т.е. структури, вероятно би допаднало на Сведенборг, който именно чрез своята „Книга на сънищата“ прави решителна, дори съдбовна крачка от учен към религиозен мистик. Този преход изследователите отъждествяват с рязък обрат в неговия живот и дейност, но макар за разделянето им на два етапа, привидно съвършено различни и отграничени от сънищния дневник, да не липсват биографични основания, не може да се пренебрегне или отрече фактът, че в самите устои на сведенборгианството като натурфилософия, в колкото свободен и, според по-късните схващания за нея, толкова и теоретичен смисъл са залегнали идеите и насоките на рационализма, напълно съзвучни на новото време, но които в дадена фаза на неговото собствено развитие на личност и изследовател-емпирик получават друга ориентация и характер, причислявайки го към традицията, обозначаваема като *philosophia perennis*.

Понятието „мистик“ е само по себе си твърде общо или по-скоро – твърде сложно, за да бъде нанесено направо в нейната плоскост, трудно обозрима по мащаб и с прекалено разнообразен културно-исторически пейзаж, но така или иначе то предполага съчетание на нагласа и дадености с феномени и действия, които свързват по съответен начин човека със силите на непредметното, неговия дух с абсолютното, независимо от условията на пространството, времето и физическата причинност. Така твърди руският философ и теолог Владимир Соловьев, изтъквайки, че мистиката е особен род религиозно-философска познавателна дейност, която извън обичайните способности за достигане на истината (опитът, мисленето в чист вид, преданието, авторитетът...) винаги е допускала перспективата за непосредствена комуникация между познаващия субект и абсолютния обект на познанието, същността на всичко или божеството. Вътрешното общуване на човешкия дух с абсолютното се приема като важна основа на истинното познание, тогава се зараждат учения, които в зависимост от преобладаването в тях на религиозен или на философски елемент биват обозначавани като мистическо богословие, мистическа философия или теософия. Поглъщането, асимилирането на всичко индивидуално и свръхединството на световната душа са главни постулати в мистическата философия, за чийто най-древен паметник смятат Упанишадите, умозрителната част на ведийските свещени сборници (600–200 г. пр. н. е.), а Хераклит (ок. 544–438 г. пр. н. е.), питагорейците, Емпедокъл (ок. 493–433 г. пр. н. е.) внасят в нея специфичен идеен колорит и насоченост, предпоставяйки може би и нейното средищно място в учението на Платон (427–347 г. пр. н. е.), у основоположника на християнската философия Филон (ок. 30 г. пр. н. е. – 45 г. от н. е.), свързал юдаизма с елинизма, от една страна, и юдаизма с християнството – от друга, в енигматичното наследство на Хермес Трисмегист, но в още по-голяма степен у неоплатониците и гностиците.

В епохата на европейското Просвещение изпъква, впрочем, едно романтико-мистическо и сантиментално течение, поне на повърхността си антиинтелектуално, което опонира на главните идеи на епохата и обединява *пиетизма*²⁰, зареденото с емоционалност християнство на Жан-Жак Русо (1712–1778) и немското предромантическо движение „Бурни устреми“ (*Sturm und Drang*), за да подготви своя принос

---

²⁰ От *pietas* (лат.) – благочестивост. Мистико-аскетично движение, много сходно с протестанството и произтичащо от него, характерно за страните, в които капитализмът възниква рано като Швейцария и Холандия, но също и Англия (пуританството там му е тъждествено в редица отношения). Пиетизмът възниква според мнозина изследователи всъщност в Германия през втората половина на XVII в. и може да се определи като първото направление в християнството, чиито последователи поставят морала преди религиозното учение, акцентирайки и върху прекия личен контакт с Бог, без посредничеството на духовници и без тайнството на причастието.

за разцвета на изкуството, литературата и философията през идното, XIX-то, столетие... Тази двойственост на епохата присъства в теософските трудове на Сведенборг и личи особено релефно в „Небе и ад“, където той ни въвлеча в необичаен свят, мисловно конструиран и творчески пресъздаден, но колкото отдалечен от нас, толкова и учудващо близък, лесно опознаваем и поради актуалността си. Вече бе посочено тук, че неговите трудове не са достъпни за всички, че изискват специална настройка и подготовка, активно качествено усилие, за да бъдат разбрани и съответно оползотворени, умствено и духовно. Затрудненията в това отношение и възприемането на основните им послания обаче се тушират в немалка степен благодарение на философи и писатели, чиито книги ни ги предоставят идейно и художествено третиран и в доста случаи проникновено дешифрирани. Балзак, Достоевски, Стриндберг са само някои от тях, а редица историци на литературата и науката ни помагат да си изградим солидна представа за условията и атмосферата, оформили неговото светоусещане, тематични предпочитания и стил. Израснал в дом, изпълнен с атмосферата на лутеранската духовност и култура (баща му, Йеспер Сведберг, епископ и известен автор на псалми, е сред най-видните религиозни фигури на тогавашна Швеция), Сведенборг прекарва десет години в Упсала, където учи в тамошния университет, най-старият в Скандинавия (основан през 1477), влизайки в съприкосновение с широк спектър от идейно-философски течения и школи, сред които особено място заема *неоплатонизмът*.

Желанието на неоплатонците да създадат всеобщ език, който да поднася най-фините нюанси на човешката емоция и изказ, да бъде понятен, гъвкав и удобен за всички и навсякъде, но и да постигнат обединяване на световните религии е дълбоко присъщо на шведския теософ и писател. То вибрира и с всички трептения на Прекрасното, на пантеистичния възглед, че Бог е вездесъщ, на убеждението, че смъртта не означава край, а ново начало в приказките на Ханс Кристиан Андерсен, да речем, който посочвал Сведенборг сред интригуващите го мислители. Шведският поет-романтик Пер Даниел Амадеус Атербум (1790–1855) дори нарича Сведенборг „Плотин на християнството“, чието „боговдъхновено творчество“, въпреки че не е излято напълно в естетическа форма, може според него да се сравнява по дух и размах с „Божествена комедия“ на Данте или с романа „Хайнрих фон Офтердинген“ на Новалис, а Ралф Уолдо Емерсън отива още по-далеч, назовавайки Плотин и Сведенборг *трисмегисти* или трижди велики, т.е. поставя ги един до друг като най-видни представители на херметическата традиция през вековете и посредници в нейното популяризиране и обновяване.

Едва ли Сведенборг е изпитвал притеснение, че в неговото учение като цялост и в разклоненията му личат следите на концепции, заимствани от едни или други философи, стари и нови. За него мисловният свят и духовността са необятни, той добре е разбирал ограниченията и на своя интелект, колкото развит, направо мощен да е бил, а на места в

съчиненията му откриваме разсъждения за знанието, напомнящи тези на неговите предшественици Сократ и Монтен или на съвременника му Уилям Каупър (1731–1800): „Знанието е гордо... Мъдростта е скромна.“ В една от своите знаменити меморабилии от вече споменатото тук последно свое произведение *Vera christiana religio* – „Истинската християнска религия“ (1771), Сведенборг разказва за тесния и нелек път към Дома на истината, за чието съществуване получил сведение „от първа ръка“ преди да го съзре:

„Тук се намира един палат, който наричаме Храма на Мъдростта, но никой, който си мисли, че притежава голяма мъдрост, не може да го види, още по-малко пък онзи, който си мисли, че е мъдър от само себе си. Причината е, че такива хора, които не изпитват истинска любов към мъдростта, не са възприемчиви и за небесната светлина. Истинската мъдрост е в това, човек да види в светлината на небето, че онова, което знае и разбира, и за което мисли, че е мъдър, е нищожно в сравнение с онова, което не знае, не разбира и за което няма никаква представа – то е като капка в сравнение с океана, направо нищо. Всеки, който се озове в тази райска градина с усещането и вътрешното разбиране, че сравнявайки знае и разбира толкова малко, ще види този храм на мъдростта. Защото именно вътрешната светлина го прави зрим, не външната, която е отделена от нас.

Тъй като често съм си мислил, че трябва да е точно така и чрез проучване, чрез опит и посредством вътрешната светлина разбрах, колко малко знае човек и колко малко разбира, да, затова на мен ми беше дадено да видя този храм“. (& 387)

Учен-натуралист, впоследствие мистик, теософ, първоначално известен със своите трудове по математика, механика, астрономия, минно дело, анатомия и физиология, почетен член на Петербургската академия на науките и автор на философски съчинения, проникнати от рационализъм в духа на Лайбницовия и този на Кристиан Волф (1679–1754), Сведенборг възплъщава двойствеността, характерна за епохата и след един активен период на научна работа в посочените по-горе области, преминава в „лагера“ на *хипергностицизма*, по неodobрителния израз на Кант (автор на остра критика срещу него), вследствие вероятно на нервно сътресение, както свидетелства и сънищният му дневник. Той изпаднал в съвсем не толкова необичайния за времето мистицизъм от религиозно-психологичен тип, но не, разбира се, без вътрешна нагласа за това и без засилващи се интереси в тази област, а не и без въздействието на традиционния за нордския ареал пантеизъм и склонност към религиозна неортодоксалност, породена от изконно чувство за единство с природата и с всемира, за слятост на универсално и локално, толкова присъщо и на създаваната там култура. Осените го видения имат сходство с тези на Жана д'Арк (1412–1431) или на Тереза Авилска (1515–1582), но преди всичко със споделените от шведската мистичка Биргита Бирьершдотер (1303–1373) или с прозренията на датския астроном Тюко Брахе (1546–1601).

От 1743, с особено знаменателна кулминация през април 1745²¹, Сведенборг пристъпил към алегорично тълкуване на Библията, възложено му, според неговите собствени уверения, от самия Христос. Теософското му учение, сведенборгианството, напълно се вписва в атмосферата на тогавашната епоха, издавайки силното влияние на гностиците, т.е. на представителите на онова религиозно-философско течение, което съединявало християнската теология с религиите на древния Изток, с еврейската кабала. От средата на XVIII в. докъм края на същото столетие Стокхолм, по подобие впрочем на Париж, кипял от противоречиви настроения и увлечения, изразяващи нетърпението на съзнанието да пречупи политическия и интелектуалния рационализъм през многоцветната призма на по-емоционално усвояване на действителността, на един по-усложнен отклик на повелите на времето. В парижките салони, например, постепенно започвали да доминират не философските дискусии, творческият блясък, остроумията и волнодумството, а хаотични смесици от игра, музика, религия, окултизъм и псевдонаучни сеанси със сензационен характер. Процъфтявало масонството, т. нар. месмеристи намирали широко поле за изява, невероятни „разкрития“ гъделичкали сентивата и умовете. Политическите, научните и утопичните визии се преплитали в пулсираща, многоцветна цялост и наистина е забележителен фактът, че на фона на XVIII век такъв, какъвто сякаш завинаги е гравирани в представите ни като хладен, рационалистичен, научно-аналитичен, новаторски в мисленето и в постиженията, изпъкват контурите на друг, зареден с експлозивни емоции, населен с тъмни видения, изпълнен с ирационални подтици и свидетелства. Сред обществеността и в Стокхолм започнал да циркулира слухът, че тайните на небето били разкривани една подир друга и то благодарение на швед, жител на столицата, вече добре известен в Англия и Холандия със своя осемтомен труд *Arcana cœlestia* (1749–1756) или „Небесни тайни“, отпечатан анонимно в чужбина и от който в родината му за една година били продадени само четири екземпляра (един си изписал от Лондон Кант). Поради цензурата, наложена в областта на теологията от официалната църква, нито една от тези книги не била издадена в Швеция, а на автора им дори било

---

²¹ На 57-годишна възраст Сведенборг има видение за среща с Бог – в една лондонска кръчма, докато вечерял. Ето как я описва той самият: „Бях гладен и се хранех с добър апетит. Когато вече привършвах, погледът ми се забули от нещо като мъгла: всичко наоколо притъмня и аз видях как подът се покри с отвратителни пъзящи твари, змии, жаби. Това ме учуди, защото бях напълно на себе си. Постепенно мракът се съгъсти, после се разсея. Забелязах някакъв мъж да седи в ъгъла на помещението. Тъй като бях съвсем сам, обзе ме страх, когато ми проговори: „Не яж толкова много!“ Отново мрак обгърна всичко наоколо, ала светлината се завърна и аз видях, че съм отново сам... Прибрах се, но същата нощ този мъж пак ми се яви. Каза, че е Всемогъщият Бог, че е избрал мен да разясня духовното съдържание на Свещеното писание и че ще ме вдъхновява за това, което ще напиша... От този ден нататък аз преустанових всякакво светско писане и посветих работата си единствено на духовното“. (Из *Lars Bergquist, Swedenborg*, Stockholm 1986, s.19).

забранено да ги внася в страната. По произход и заслуги той обаче принадлежал към висшите кръгове там и това му дало възможност да пре-небрегне, макар и частично, този запрет като дари многотомния си труд на Кралската библиотека, а също и на свои близки приятели, но едва през 1768 г. поставил името си на титулна страница, макар и на друго свое съчинение: *Delitiae sapientiae de amore conjugiali ab Emanuele Swedenborg, suesco* – „За брачната любов“ от Емануел Сведенборг, швед.

Спецификата на теологичните му разработки и гледища не позволила той да се прочуе и в родината си, независимо, че бил достатъчно известен извън нея, а и латинският, на който пишел, все още *lingua franca* на науката, на образования елит, не допринасял за някаква по-широка негова популярност. Трудовете му, както вече се отбеляза и тук, са действително нелеки за усвояване в доста отношения, защото проблемите, които той се опитвал да разреши, надхвърляли пределите на ума и въображението на обикновения читател, а и познанията му в областта на *philosophia perennis* и на морето от логос, каквото е неоплатонизмът, споделяли по обсег малцина в Швеция. И все пак с течение на времето славата му се разнесла и към неговото жилище в квартала Съодермалм започнали да се стичат посетители – и любопитни, и специално поканени на разговорите, които Сведенборг водел с ангелите, получавайки от тях сведения за важни и полезни неща, независимо от факта, че според самия домакин не тези сеанси били съществени, а собствените му съчинения, съдържащи *главното*. В тях философът обрисова отвъдния свят с фантазия, която с право бива окачествявана едновременно като експанзивна и конкретна, а метафоричните описания на райските блаженства и на адските ужаси на моменти напомнят „Божествена комедия“ на Данте. Името на автора им е стигнало до нас преди всичко по вторичен път – чрез Гьоте в Германия и Алмквист и Стриндберг в Швеция, върху които неговото учение за съответствията и за „превъплъщение на душите“²² оказало особено силно влияние.

Емануел Сведенборг впрочем е един от малцината шведски писатели и мислители, чиято значимост надхвърлила пределите на родината им и непременно следва да отбележим, че наред с религиозния сантиментализъм сведенборгианството е една от важните предпоставки за предромантизма и в Германия, започнал да осъществява своя пробив в

---

²² В случая не става дума за прераждания от областта на парапсихологията, т. нар. „странствувание на душите“ или *metempsychosis* (гр.), а за доктрината за духовното, която Сведенборг оформя не само като теософ и мистик, но и като просвещенец-моралист, като скандинавец, притежаващ точно ориентиращо го чувство за практичното и логичното, не като ортодоксален християнин. Човекът, твърди Сведенборг, бива спасяван не от разпнатия Иисус, а от самия себе си – посредством онова, което е извършил през своя физически живот. Всички негови помисли и действия са регистрирани в духовното му тяло, съответстващо на материалното по силата на закона за аналогията.

последните десетилетия на века на Просвещението. Независимо от острите атаки срещу него от страна главно на Имануел Кант, наблюденията, размислите и особено учението за съответствията, за обвързаността на всичко с всичко в природата и света, оказали трайно влияние и върху немските романтици, по-късно и върху френските символисти, а сред крупните творци, заявили, че познават трудовете му и са изпитали неговото въздействие можем да добавим още доста към изредените погоре. Пътят към „извора на истината“ е за него тъждествен на обстоен прочит на Библията и тълкуванията на текстовете в нея са също така добре известен дял от теософията му – той поставя *битията* в подходящо динамизиран контекст, напълно в съответствие с учението за съответствията като логичен елемент в разбирането и реализирането на великия божествен план за сътворението. Последният му публикуван труд (*Vera christiana religio*) излиза в Амстердам през 1771, годината преди смъртта му, и в него той твърди, че е установил лична връзка с небесни духове и ангели, уверения, които го направили обект на насмешка и критика, но му спечелили и почитатели.

Интересът към мистиците от различни времена и краища на света се поддържа впечатляващо жизнен преди всичко от специфичната неизясненост на техните взаимоотношения с реалната действителност и противоречивото за повечето хора естество на контактите им с т. нар. „тънкоматериални“ сфери, от „магиката“, обгръщаща мистико-философското творчество по принцип, не винаги податливо на херменевтично разтълкуване, дори двузначно, дори професионално тривиално като преводачеството, да речем. Независимо от индивидуалното им своеобразие, между мистиците от различни религии и култури твърде често се срещат свързващи ги черти, подхранващи представата за поразително сходство в техните трансцендентни възприятия, дори когато се касае за различни видения или послания, а и за нееднакво висок праг на разбирането им, т.е. и на въздействеността им. В случая със Сведенборг християнската мистика е повлияна, освен от такива могъщи идейни движения като *philosophia perennis* и неоплатонизма, от нравствените устои на *хернхутизма*²³, но решаваща за нея е извънредно високата степен на духопознание, стимулирано от разбиране за мисия, за избраничество и задвижено като идейно-естетическа система колкото от изживявания в извънземни координати, толкова и от будния разум на учен-рационалист, съчетал емпиричния подход към изследваните от него явления с интуицията за други светове, оформили една извънредно самобитна картина на мирозданието, с усещането за

---

²³ Или „религия на сърцето“ – своеобразно разклонение на пиетизма, мисионерско движение, основано от саксонския благородник граф Николаус фон Цинцендорф (1700–1760), построил селището Хернхут („Божия закрила“) за неговите привърженици.

вечното като делнично и обозримо, свойствено на истински философ-поет. Онова, с което пораждаат традиционен дискомфорт резултатите от трансфизическите експедиции из Вселената, извършвани не изолирано, а в динамиката на поетапно преодоляване на преградите пред мистико-религиозното завоюване на нейните *йерархии*, е обикновено констатацията, че тяхната, сякаш неоспорима, валидност не съвпада с данните от чисто фактологичното обследване на безкрая (в пределите на възможното засега) или с философските истини за него, също тъй относителни впрочем, ако се съгласим с Фридрих Ницше (1844–1900), че *всичко* е тълкуване.

Сведенборговите *метаидеи* за съответствията (кореспонденциите), т.е. за взаимнообвързаността на всичко с всичко в трите паралелни свята – физическия, духовния, небесния, изследвани с методологията на класическата наука, за истинските послания на Библията, за доказаното според него безсмъртие на душата, за неподозирани възможности на науката и на човешкия ум, упражняват дълбоко и осмислено влияние върху европейски, а и върху извъневропейски, умове. Неоспоримо, то е дало идейно-философски гласък на културно-исторически феномени и процеси, сред които можем да назовем „трансценденталната революция“ на романтиците (Новалис, Шлегел), френския символизъм, превърнал учението за съответствията и за вселената като йероглифен текст в своя концептивно-художествена платформа (Бодлер, Маларме, Нервал, Рембо), додекафонията в музиката, чиято атонална композиционна техника е един вид звуков коментар на аналозиите и съответствията, на сериите и степените (Шьонберг, Веберн), модерната живопис, в която се обуславят и обвързват обект и идея, дух и колорит (Ван Гог, Гоген), лирическият транс при сливането на природа, човек, Бог в скандинавската поезия (Вергелан, Вексел, Съдергран, Диктониус, Екельоф) и пр. Особено силно това влияние се усеща в поезията и в прозата, докосваща се по-пряко до универсалната теософия на Сведенборг и то далеч не само при творец от величината и с натюрела на Уилям Блейк, да речем, установил особено, подчертано взаимодействие с учението и личността му, слял художествения образ с пророческата визия дотам, че границата между тях изчезва почти напълно, за да получи шанс онова действие, в каквото се превръща творбата и без което тя не би била повече от словесна даденост. Аналогията между поезията и езотерика е тема, която се разгръща непрекъснато и в обновени вариации в продължение на вече два века – XIX и XX-ти, без ни най-малко да е загубила актуалност и през настоящия, подхванал я на свой ред в характерен за реалностите и духовната му атмосфера ключ.

Модерното изкуство е подходящ пример за функционалността на такава обвързаност, благодарение на която глъбинната памет запазва съзнанието с образи и идеи, складиращи в неизчерпаемите ѝ хранилища, които то на свой ред пресъздава и преосмисля с помощта на *аналогията* като система, общовалиден принцип и космически синтаксис. Така модерното изкуство става дял от една всемирна съвкупност

на мистични връзки, вероятно толкова древна, колкото човешката цивилизация изобщо. Откриваме тази съвкупност в дологичния етап на нейното развитие, при платониците и стоиците на античността, в средновековието и Ренесанса, в чиято епоха навлиза с богата вариантност и по различни русла, за да се превърне в тайната религия на Запада (кабалата, гностицизмът, окултизмът, херметизмът), в творчески стимул и вдъхновение за поети и мислители, в ново светоусещане и стил, в обемане на вселената като съгласуваност на *кореспонденции* и на езика като нейно отражение, но и подобие. Наблюденията над *модерността* в ретроспективен план – от *предромантизма*, чиято специфично изострена емотивност я датира не само хронологично, до метайронията на Марсел Дюшан (1887–1968), отбелязала върха ѝ, сочат, че по идея и проекции нейното движение насам винаги е било тласкано от присъщата ѝ реакция на оспорване, на протест срещу властващите в един или друг момент умонастроения, естетически норми и вкусове, срещу културната атмосфера като цяло. Нейната хетерогенна същност и в даденото настояще ѝ осигурява пробив към нови хоризонти, към все още неизвестни брегове. Такава динамика остава в безкрайно отдалечен свят събития и находки от вчера, дори от първата половина на днешния ден, казано фигуративно, а актуализира феномени и тежненния отпреди векове, ако не и от хилядолетия, демонстрирайки онази фаза на ускоряване, на *акселерация* в средата на „епохата на разума и светлината“, която води до сливането на времена и пространства в общо за тях *тук и сега*, до препотвърждаването на принципа на аналогията като възможност за прехвърляне на мостове над различията и противоречията, без да ги нивелира или премахва.

Аналогията е и науката за съответствията, според която всяко нещо е метафора за друго, и поетика, възникваща и развиваща се в среда, формирана на базата на критическо мислене и в опозиция на линейното време, възпроизвеждано до безкрайност в модерния западен свят, на историята, схващана и третирана главно в качеството ѝ на развитие в определена посока. В това свое качество тя предоставя на изкуството сякаш неизтощим ресурс за творчески полезна конфронтация с предизвикателствата на постоянните промени в инак неделима и извънредно сложна цялост, на универсален ред, предлагащ модели и не един ключ за социалния, за културноантропологичния. Шарл Бодлер, например, който поставя аналогията в центъра на своя художествен метод, разглежда този ред като парадигматичен за поетическо творчество. Освен индикацията за добре известното ранно влияние на Емануил Сведенборг върху френските символисти в разсъжденията му на тази тема отчетливо личат две главни идеи: че всемирът следва да се осъзнава и като език, не статичен обаче, а непрекъснато раздвижван и вибриращ от взаимната обвързаност на думи, тонове, символи, както и че щом *универсумът* представлява кодиран език (йероглифен текст според Сведенборг), „какво друго е поетът прочее – вземам думата поет в най-широкия ѝ смисъл – ако не преводач, тълкувател? У най-добрите

поети няма метафора, сравнение или епитет, които да не са математически точна адаптация в дадения случай, защото тези сравнения, метафори и епитети са почерпани от непресъхващия фонд на *всемирната аналогия* и не могат да бъдат взети от другаде.“²⁴ Всяко произведение, твърди Бодлер, е начин за прочит на реалността, а този прочит е и превод, т.е. на свой ред текст или ново кодиране на реалността, която е трябвало да се дешифрира...

За автора на „Небесни тайни“ всичко – предметите и явленията, думите и елементите, природните състояния и чувствата имат значение, надхвърлящо ежедневното, онова, което приемаме за „първо-сигнално“. Те без изключение са съответствия и символи на по-висши истини, *сигнатури* у Бюме. И както всички компоненти на зримия свят образуват цялост, в която кореспондиращите си значения – обратими паралелизми, се определят от аналозиите като „клаузи“ на общ закон, като изоморфизми, като идентични ансамбли. Аналогията, следователно, е паралелна структура, съответствието е паралелна функция; аналогията е корелация на две или повече цялости, съответствието е корелация на две или повече части; аналозиите и съответствията изграждат обща система, а именно – божествения порядък. И този порядък, включващ всички тях, образува небосвод с формата на човешко тяло, Ното Maximus, Най-големия човек, подобие на Бог, както всичко създавано от Всевишния. По силата на очакван силогизъм тогава и универсумът, негово творение, представлява колосален по размери човек, в чието тяло извършва своите движения слънчевата система и съществуват всички духове, които обичат Бог и ближните си. Чрез тази алегория Сведенборг изразява убеждението си, че човекът е нормата и целта на мирозданието и че универсумът със своята история, процеси, всевъзможни ситуации и феномени е идентичен с тези на неговия земен живот, а пътят, който индивидът следва да извърши обратно нагоре към своя божествен прототип, минава не през обезличаване, смирено покаяние или молитви, но през неотклонно самовъзпитание, дисциплиниране на волята, задълбочаване и изостряне на ума, непримирима борба със злото и вътре в него, през разбиране за вярата като действителност...

В тази концепция за взаимоотношаността на човек и всемир ясно изпъква принципът, който ръководи Сведенборг още от *Oeconomiæ regni animalis*, а именно да представя и тълкува всичко като органично, като аналогия на човека с ефект, изключващ каквито и да било парадокси. Представата за мирозданието под формата на човешко същество е много стара – върху нея се градят митове и сказания, от-

---

²⁴Цит. от Бодлер, „Естетически и критически съчинения“. София, 1976, с. 391. Превод от франски Лилия Сталева. Курсивът е на автора, на Бодлер.

криваме я у Хермес Трисмегист, обсъждали са я Платон и Аристотел, претворявали са я немалко поети и писатели от различни епохи, стимулирала е теолози. Но Сведенборг ѝ придава физическа осезаемост и нагледност, лишава я от всякаква отвлеченост или фрагментарност и това я прави достъпна и убедителна, както впрочем и света на духовете, за който той разказва с конкретност и нерядко с хумор, а впечатленията си от своите чести посещения там нанася в специален дневник в продължение на две-три десетилетия. Този *Diarium spirituale* – „Духовен дневник“, започнат през 1746, но издаден посмъртно през 1843–1846 в Тюбинген и Лондон, а на шведски език едва през 1920, би могъл да се схваща като един вид продължение на „Книга на сънищата“, но без потреса и страданието, без метафизичния ужас, които я характеризират, или по-скоро като „чернова“ за „Небесни тайни“. Значително по-четивен от първия, вторият дневник на Сведенборг обаче също не се възприема особено лесно поради необичайността на темата и сюжета, третиран с лекота и без никаква дистанция, сякаш няма нищо по-нормално от беседите с духове, осъществявани в предварително подготвено състояние така, както го изисква и творческият процес при създаването на художествена творба. Литературата, посветена на личността и делото на шведския учен и теософ, изобилства с всевъзможни коментари, анализи и мнения относно неговите посещения в света на духовете, срещите му с тях *там* и *тук*, учението, което той систематизира в резултат от теоретичното обосноваване на своите преки наблюдения и изводи. Някои са отявлено подигравателни и враждебни, други – изпълнени с разбиране. За Имануел Кант неговите беседи с духове не са друго освен халюцинации или симптом на умопомрачение и той мотивира атаките си с липсата на какъвто и да било доказателствен материал от страна на Сведенборг за реалността на подобни извънempiрични контакти и изживявания. Повечето творци обаче, шведски или от други националности, възприемат тези свидетелства на Сведенборг като разширена художествена парабола, в която множеството духове са всъщност самият неин автор, взел думата сякаш иззад маски. (Асоциацията с псевдонимите на Киркегор, осигурявали му подобно прикритие и свобода на изказ и поведение, дистанция от действителността, подлагана от него на безпощаден разбор, се налага сякаш от само себе си).

Не толкова известен на научните и културните среди днес е обаче друг забележителен труд на шведския теософ, онасловен на латински *De telluribus in mundo nostri solari, quae vocantur planetae* – „Земните кълба в нашата слънчева система, наричани планети“ (1758). В него, с присъщия му космогоничен и митотворчески размах, той е обрисувал пренаселените с хора и духове планети и окръжаващи ги пространства във вселената, съответствия на части от Номо *Maximus* в зашеметяващото безбрежие на едно динамично мироздание, съставено от *междузвездни светове*. То не е по-малко зрелищно от филмите на един Джордж Лукас, да речем, продукт на твърде сходна визия и модерен

отглас от прастарата *philosophia perennis*, чиято непреходност също демонстрира.

Светът е подвижно отражение на неподвижната вечност, твърди се в Платоновия диалог „Тимей“, и сходството между подобие и праобраз е в случая аналогия от възможно най-голям формат, в който човешко и космическо се преплитат, както и в теософското учение на Емануел Сведенборг, представено тук откъм някои негови главни аспекти. Феноменология на езотеричното познание за истинско и привидно, за единично и множествено, за абсолютното и относителното, предлага не само ключ за тълкуване на универсума или макрокосмоса, а и насоки, които човек би трябвало да следва, за да измине дългото разстояние от индивидуално към универсално – маршрут, не само символизиран, но и очертан от основните положения в нея. Обикновено смятат, посочва Сведенборг, че в Библията става дума за създаването на земята и на вселената, но подобно виждане не прониква по-дълбоко от буквалното значение на сюжета за сътворението. Драмата и триумфът на този титаничен акт съдържат според него сведения за онези състояния и етапи, които съпровождат хората в хода на тяхната еволюция и духовно развитие – от физическото раждане до духовното прераждане, самото то непрекъснат и многостепенен процес. Шестте дни на сътворението съответстват – напълно в съзвучие с неговото учение – на стадията по пътя, извеждащ към ново сътворение, преди което човешкият живот и свят напомнят пустош, обвита в мрак. И в този порядък на мисли някак естествено изниква асоциация с поемата на Томас Стърнс Елиът „Пустата земя“, без която едва ли бихме могли да си представим поезията днес, а и светоусещането на твореца от XX век, различно от това на романтика и декадента от XIX-ти. Обръща ли се и той към сведенборгианството като към източник на познание за себе си и за всемира, на идеи за хармония между физическо и духовно в момент, когато се чувства не теург, не свише подкрепен и осенен, а както в едно известно стихотворение на шведския поет Бу Бергман (1869–1967) – марионетка, чиито конци подръпва треперливата ръка на престарял и равнодушен бог? Пруфрок, трагикомичният герой на Елиът, възкликва на границата с отчаянието:

*Не е възможно да изкажа това, което истински желая
но сякаш някакъв фенер вълшебен подхвърля сплитове от нерви
върху екран...*

В отговор на въпроса, толкова актуален за изкуството изобщо, а именно как да се даде израз и на душата, как да се облекат в сетивна форма мисълта и чувството, Бодлер, прилагайки учението за съответствията като художествен похват в „Цветя на злото“ (свойствен впрочем на Верлен, Рембо, Маларме, Метерлинк и др.) „превежда“ с думи невидимото, недосегаемото, херметичното и така модернизира, продължавайки я, една многовековна традиция в световната поезия.

С формулата на универсалната аналогия той ѝ спестява застрашителната участ на зона на мълчанието отвъд мистиката и между Нютон и Айнщайн. Елиът добре разбира примера на Бодлер – „Пустата земя“ е произведение, което се е появило на бял свят с „цезаровото сечение“ (според собствения му израз) на редактора ѝ Езра Паунд, добре запознат със сведенборгианската доктрина, с жизнеността ѝ на гъвкава философско-естетическа система, и без съмнение дала на съвременната поезия шанс за по-нататъшно пресътворение, за вписването ѝ в новите страници на космическата книга.